

SZEMLE

KÁROLY RÓBERT EMLÉKEZETE

A szöveganyagot válogatta, szerkesztette,
a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kristó Gyula és Makk Ferenc.
A képanyagot Marosi Ernő válogatta

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 259 o.)

A sorozat örvendetes változáson ment át a Szent Istvánra vonatkozó forrásokat és képanyagot közreadó „István emlékezete” című kötet óta. (Igaz, azóta a Helikon Kiadótól az Európa Kiadó vette át a gondozást.) Az örvendetes változás annyit jelent, hogy az újabb kötetek a korra vonatkozó okleveles anyagból is mind bővebb válogatást igyekeznek adni, s már nem érik be a legismertebb krónikák szövegének közlésével. Az egyes oklevelek kiválasztására a kor egyre bővülő írásbeliségéből, a jegyzetelés bőségére persze lehetne megjegyzéseket és kiegészítő javaslatokat tenni. Tekintettel azonban a magyar fordításban olvasható oklevelek igen kis számára, ez nem tűnik méltányosnak. Minden egyes oklevél lefordításával csak nyer a latinul egyre kevésbé tudó olvasóközönség és diákság. Ez egyúttal nagy felelősséget is ró a kötetek szerkesztőire, hiszen egy-egy pontatlanul közreadott — továbbadott fordítás még a tudományos kutatást is évtizedekre félrevezetheti. Ismertetésünk második részében ezért is adunk közre ezekből egy csokorra valót.

A kötet a következő fejezetekre tagolódik: út a királyi hatalomhoz, harcban a tartományurakkal, az országépítő uralkodó. Az örvendetesen nagyszámú szemelvények közé talán megfontolandó lett volna beiktatni egy részletet a pápai adószedők számadáskönyvéből, mint a korszak legfontosabb történeti—földrajzi forrásából. Hasonlóképpen, de talán a műfaji változatosság miatt is, bekerülhetett volna az ún. „Planctus clericorum” (ezt még a Magyarország kronológiája is megemlíti!). A verssel és jelentőségével — kevés vágáns emlékünknél közé tartozik — Mezey László már behatóan foglalkozott Deákság és Európa c. könyvében. Még ennél is érdekesebb a „Planctus clericorum” kódexének egy másik verse,

amely éppen magáról Károly Róbertről szól (már formai játéka miatt sem érdektelen):

„Princeps virtutum rex Ungarie florida vitis
virtutum speculi Karoli flos virtus honoris
rex Karoli nati genitor formula legis
Ungarie flos genitor formula iuris imago
florida virtus formula iuris regula pacis
Vitis honoris legis imago pacis amator.”

A vers a MIÖG 10. évfolyamában, 1889-ben már megjelent egyszer. (A kódexről a Magyar Könyvszemlelben a közeljövőben megjelenik egy tanulmányunk.)

Közismert, hogy a kor művészeti—tudományos életére igen gyérek a forrásaink. Ezért is lehetett volna az udvari orvosokra vonatkozó híradásokból többet közreadni, v. ö. *Hints Elek*: A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 273. o. Az egyik orvosi traktátusban még a király neve is előfordul: *Johannes Bononiensis*: Regimen sanitatis pro rege Hungariae. A király neve „Carregi Hungarie” alakban szerepel, l. *Schuba, Ludwig*: Die medizinischen Handschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek. Wiesbaden, 1981. Pal. Lat. 1213.

További megjegyzéseink a már korábban publikált fordítások átvételére vonatkoznak. Sajnos, történeti — és részben filológiai — szempontból egyetlen krónikafordítás sem alkalmas a változatlan közlésre. Mivel azonban a szöveg a fordító iránti tisztelet okán szent és sérthetetlen, a jegyzetekben lehetne helyesbíteni a fordítás esetleges pontatlanságát, vagy megemlíteni az eredeti latin szöveg értelmezési nehézségeit. (E probléma korántsem csak a krónikákra vonatkozik, hanem Pais Anonymusára vagy a Kurcz-féle fordításokra is!)

Ennek klasszikus esetét találjuk a 83. számú szemelvényben (195. o.). Az átvett fordítás

szerint Károly Róbert halottas menetében „Az első lovon ülő vitéz a királyi méltóságához illő lövő fegyverzetbe volt öltözve, a másik a dárdaökleléshez volt felszerelve, a harmadik — legpompásabb — lovon ülő pedig a királyi méltóságot megillető harci fegyverzetben, a hadba vonulásra felvértezett.” Problémánk a „lövő fegyver”-rel kapcsolatos. E megfogalmazásban mindenekelőtt képzavart találunk, az „ornatus”-t szerencsésebben is lehet magyarítani „az öltözött”-nél. Rögtön felvetődik, hogy miféle lövőfegyverzete lehetett a királynak: számszerjára, de a kronológia alapján akár egy igen korai tűzfegyvere? A temetési szimbolikában azonban hangsúlyozottan lovagi fegyvereket használtak, mint az Szabó Péter egy tanulmányából kiderül (A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon, *Ars Hungarica*, 14, 1986. 1. sz.). A lövőfegyverek azonban sohasem tartoztak ebbe a kategóriába. A fordítót talán (az ősforrás Horváth János?) a Bartal-szótár tormentarius = pattantyús, tűzér címszava vezethette félre. Mindenesetre a Thuróczy-krónika kritikai kiadásában (1985) már egy romlott szövegalkotót találunk, s eredetileg az „armis tormentalibus” helyett „armis tournamentibus” állhatott. Ezt már Geréb László tornafegyverek értelemben fordította — helyesen. Ezt az értelmezést nem zárja ki a következő vitéznél a dárdaöklelés „ad hastiludium” emlegetése sem. A szövegromlás okát egy nazális rövidítés alkalmazásában jelölhetjük meg. A szakasz végén ugyanakkor félrevezető a „felvértezett” kifejezés, hiszen az eredetiben ez egyáltalán nem fordul elő.

A továbbiak már sokkal kisebb jelentőségűek. A Bazaráb elleni hadjárat leírásában is — 68. szemelvény, 167. o. — néhányuk szörnyű végének a taglalása kissé pontatlan: „kiítették a halál átkos poharát, mert koponyájukba irgalmatlanul farudakat vertek”. Latinul azonban ez áll: „in cerebra capitum eorum ligneos clavos miserabiliter affixerunt”, tehát hiányzik az agyvelő fordítása, a clavus „szög” jelentése pedig elsikkad. Bollók János azonban

pontosan fordítja: „mert agyvelőjükbe kegyetlenül faszegeket ütöttek”, de az idézetnél még Horváth János fordítása is szerencsésebb. Ugyanezen szemelvény bevezetőjében is találunk egy furcsa, mondatot: Bazaráb földje ti. „lakhatatlan az olyan nép számára, amely nem ismeri”. Ehelyett vehetjük a Geréb-fordítást: „Oda nem való népek lakhatatlan föld ez”, vagy a Bollók-féle fordítást: „helyismeretel nem rendelkező nép számára lakhatatlan föld”. (További apróság a 196. oldalon: summum monastorium — dicső monostor és nem főmonostor, röviddel később a supremus-szót is használja.)

Végezetül még talán Gazotto Boldog Ágoston, zrágrái püspök érdemelt volna a jegyzetben nagyobb méltatást, nem utolsósorban irodalmi működése miatt. [V. ö. *Békés Emül*: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában (1301—1458), *Katolikus Szemle*, 1899. 575—578. o. és *Ciampi, Alfredo*: Il beato Agostino Kozotič O. P. vescovo di Zagabra e poi di Lucera. Roma, 1956.]

A válogatásnak azonban áldozata is lett, mégpedig a magyar krónika. A Képes Krónika képei a képszerkesztő szándéka ellenére nem kerültek be a kötetbe és a krónikaszcveg darabokra tördelésével még a látszata is szerte-foszlott az amúgy is kisebb-nagyobb mozaikokból összeálló középkori magyar krónika folyamatoságának. Így annak számos részlete el is sikkadt, a lippai alapítás, vagy a Sambucus-kódex Telegdi Csanád-betéte.

A szerkesztők és fordítók munkájával ellentétben a kiadóról nem sok jó mondható el, a képmellékletek zavarai, a borítókép sikerületlen megválasztása egyként a lelket terheli. (Erről részletesebben l. *Marosi Ernő* felsorolását *Élet és irodalom*, 1988. július 8.) Mégis, a rendkívül terjedelmes hely- és személynévmutató, a gazdag forrásanyag értő közreadása a mérleg pozitív serpenyőjébe kerül már.

Veszprémy László

SIMON PEPPER—NICHOLS ADAMS

FIREARMS AND FORTIFICATIONS. MILITARY ARCHITECTURE AND STAGE WARFARE IN 16TH CENTURY SIENA

(University of Chicago Press, Chicago—London, 1986. 245 o.)

A szerzők, a reneszánsz haditechnika és hadi-gépezettel foglalkozó amerikai iskola tagjai-ként, túllépnek még az 1960-as években is tapasztalható szemléleten, miszerint a hadi-építészet a „low arts”-hoz tartozik. A téma mindenekelőtt alkalmas az esztétikum és célszerűség szoros egységének a bemutatására, ami a tűzfegyverek fejlődésével még inkább megragadhatóvá vált. Az interdiszciplináris

megközelítés a szerzők számára nemcsak divatos irányzat, hiszen valóban megszívlelték a Sir John Hale által megteremtett iskola tanulságait a hadiépítészet, katonapolitika, stratégia és a politika-társadalom, gazdaságtörténet összefüggéseiről.

A mára omladozó sineai erődítésrendszer — amit kitűnő fényképek és ábrák mutatnak